

Válasz Juhász Dezső és Bíró Ferenc opponensi véleményére

1. Válaszomat, úgy érzem, azzal kell kezdenem, hogy köszönetet mondjak opponenseimnek, Juhász Dezsőnek és Bíró Ferencnek az alapos, mindenre kiterjedő, az egészről éppúgy, mint a részproblémákról számot adó bírálatukért. Az elismerő szavaik, amelyekkel munkámat, annak célkitűzéseit, témakijelölését, alapvető gondolatait méltatták, megerősítést adtak számomra további – a történeti névkutatás keretén belül kijelölhető – céljaim megvalósításához is. Bírálóim egyike sem mulasztotta el kiemelni, hogy munkámban tükröződik annak a szakmai környezetnek a hatása, amelyben dolgozatomat elkészítettem. Ez – úgy vélem – természetes is, hiszen a Debreceni Egyetem E magyar nyelvészeti doktori programjának névtani alprogramja mint tudományos műhely (és személy szerint a témátat irányító Hoffmann István) valóban nagy mértékben hozzájárult dolgozatom elkészítéséhez éppúgy, mint nyelvtörténeti, névtani ismereteim megszerzéséhez, kutatói szemléletem kifermálódásához.

Az értekezésemet méltató szavak mellett különösen nagy örömmel láttam, hogy opponenseim – több ízben is kételyeiknek adva hangot – felhívták a figyelmet dolgozatom vitás kérdéseire, megválaszolendő vagy újra átgondolandó problémáira. Úgy gondolom, minden tudományos munkafolyamatban nagy jelentősége van az efféle kétségeknek, ellenérveknek, hiszen ezáltal a munka feltétlenül jobbá formálódik. Kifogásaikat ennek megfelelően olyan segítségként értelmezem, amellyel bírálóim jelentős mértékben hozzájárulnak dolgozatom végleges formájának kialakításához, könyvvé szerkesztéséhez.

2. Munkámat véleményezve opponenseim általánosabb és konkrét javaslatokat egyaránt megfogalmaztak. E javaslatok részben az előttük álló dolgozatra vonatkoznak, részben távlati célokat érintenek. Az általánosabbnak tűnő megjegyzések közül éppen egy ilyennel, az utóbbi kategóriába tartozóval kezdeném. Juhász Dezső javasolta, hogy a továbbiakban tervezett ómagyar kori névrendszertani vizsgálataim sorába olyan vármegyét is vonjak be, amelyek az általam jelenleg vizsgált két vármegyétől lényegesen eltérő külső (földrajzi, történeti stb.) feltételekkel bírnak. Megjegyzésével feltétlenül egyetértek, magam leginkább egy délvidéki (déli szláv névanyaggal, nyelvi környezettel rendelkező), egy erdélyi, esetleg a Kárpát-medence középső régiójában fekvő vármegyére gondolok. Ilyen célokat tanszéki pályázati keretben kisebb kutatócsoport munkájával is igyekszünk elérni: Győr megye Árpád-kori településneveinek helynévszótára már könyvformában hasznosítható a névkutatás számára (éppen egyik bírálóm, Juhász Dezső írt ismertetést róla a MNy.-ben), s hamarosan napvilágot lát további három munka öt vármegye névanyagával: az önmagában is sajátos, összetett táj-földrajzi, etnikai arculattal rendelkező Bihar vármegye ómagyar kori, Bodrog és Borsod, Abauj és Bars vármegye korai ómagyar kori helynévszótára. Az előbbi

kettő településnévanyagot dolgoz fel, az utóbbi a két megye teljes helynévállományát. Különösen kedvező lehetőségei azonban akkor nyílhatnak majd a kutatóknak, ha egész tájak, tájegységek nyelvészetileg feldolgozott névkincse áll a rendelkezésükre. Úgy vélem, ez az idő sincs immár beláthatatlan távolságban.

Disszertációmnak, a benne található vizsgálatoknak az alapja Abaúj és Bars vármegye történeti-etimológiai szótára. Ez azonban nem része a dolgozatomnak, terjedelmi korlátok miatt voltam kénytelen kiemelni belőle. Bíró Ferenc utalt bírálatában arra, hogy sajnos, ez a munka a dolgozat véleményezése alatt nem jutott el a bírálókhoz, így a névbesorolásokat kénytelenek voltak elhinni nekem anélkül, hogy rendelkezésükre állhatott volna az azokat igazoló, alátámasztó névelemző szótár. Oponenseim hiányérzete jogos, hiszen minden névelemző munka alapfeltétele az egyedi nevek helyes értékelése, megfejtése. E témához csupán annyit kívánok hozzáfűzni, hogy a szótár már Mező András tanár úrnál van, aki volt szíves elvállalni annak lektorálását. Reményeim szerint a munka az értekezéssel egy időben fog megjelenni.

3. A terminushasználatot illetően több kérdés is felmerült. Az egyik közülük a bizonytalan definiálású, fogalmi háttérű *mikrotoponima* elnevezés. Juhász Dezső javaslata, mely szerint az egy település határán belül maradó, de legfeljebb három település határát érintő neveket tekintsük mikroneveknek, belevonva természetesen a kritériumnak megfelelő vízneveket is, feltétlenül megfontolásra érdemes. Csupán az az ellenérv merülhet fel a történeti helynevek kutatójában, hogy vajon mennyire pontosan végezhető el ez a fajta elhatárolás a korai ómagyar korban. Talán el lehetne mindemellett gondolkodni azon, hogy nem lenne-e érdemes visszatérni a helynévfajták elkülönítésében a Benkő Loránd által alkalmazott csoportosításhoz (Nyárádmunte), amely a településnevek és a víznevek csoportjai mellett harmadik névfajtaként határnevekről beszél, ide besorolva nagyon sokféle hely nevéét. Ezt a csoportosítást a kutatók közül sokan átvették, s ha módosítandó is bizonyos pontokon (ebben pl. nincs helye a Juhász Dezső által vizsgált tájneveknek), a történeti vizsgálatban esetleg használhatónak bizonyulhat.

Terminológiai kérdés a *birtokos személyrag* – *birtokos személyjel* problematikája, amely régóta foglalkoztatja nyelvészeinket. Úgy gondolom, e kérdés eldöntése nem helynévtörténeti munka kereteibe való, választásomat nyilvánvalóan sok tényező befolyásolta.

A *deetimologizáció* terminus használata valóban nem szerencsés. A fogalmat Hoffmann István használta annak a folyamatnak a megjelölésére, amelynek során a név szemantikai szerkezete elhomályosul. Ez érintheti a szemantikai-szintaktikai szerkezet változását (a morfológiai szerkezet azonosíthatósága ilyenkor akár meg is maradhat), de kiterjedhet ez utóbbi szintre is. Hogy a terminussal maga Hoffmann István sem volt elégedett, jelzi a Sebestyén-émlékkönyvbe írott cikke, amelyben a folyamatot új fogalommal, a jelenség lényegére közvetlenebbül utaló *deszemantizáció* terminussal jelöli (215). Az idegenszerűség ennek sem írható persze a javára. Ezeknél a Juhász Dezső által javasolt *motívumvesztés* vagy

homályosulás számomra egyaránt jobbnak tűnik. Az e kategóriában említett *Keresnyen* > *Keresnye*, *Rendvej* > *Rendve* helyneveket Juhász Dezső a téves elvonás példái közé utalja. Így nyilatkozott e nevekről Kiss Lajos is, amint erre a nevekhez kapcsolódó lábjegyzetben utaltam. Magam sem tartom e példákat a deetimologizáció tiszta eseteinek, ide sorolásukat talán az indokolhatja, hogy esetükben a nyelvérzék, névérzék megtévedéséről lehet szó: a *Keresnyen* esetében a névvégződést határozóagnak, a *Rendvej*-ben pedig a helynevekben gyakori *i ~ j* képzőnek foghatták fel, s elvonták belőle az új névalakot. Az ide való beiktatást a keretül használt névtipológia kategoriális rendszere is kétségkívül befolyásolta.

4. A további megjegyzéseket a dolgozatom szerkezeti felépítésének megfelelően tekintem át, azaz többnyire abban a rendben, amelyben opponenseim is felvetették.

4.1. Disszertációm első nagy fejezete az Árpád-kor névadását mutatja be. A vándorlások korából a *Levedia* és az *Etelköz* mellett Juhász Dezső az Anonymusnál öt ízben előforduló *Dentümogyer* említését még feltétlenül indokoltnak tartja. Felvetésével természetesen egyet is érthetünk (a név tájnéviségéről, 'donyeci magyarok, illetve ezek lakhelye' jelentéséről ő maga győz meg bennünket a Benkő Lorándnak tisztelgő írásában: Benkő-Eml. 1991: 300–3). Amiért nem szoltam róla mégsem, két tényezővel magyarázható. Az egyikre Benkő figyelmeztet: a név területi és időrendi vonatkozásai bizonytalanok. (Megjegyzendő, hogy Juhász Dezső tanulmánya e kérdésben is pontosított a korábbi ismereteken.) A másik pedig magával az Anonymus-problémával áll kapcsolatban: Anonymus költött nevei jól ismertek (mondhatni hírhedtek) a magyar nyelvtudományban. Nem lehetünk bizonyosak a névnek és jelöltjének valós létezésében. Juhász Dezső említett tanulmányában ugyan azt hangsúlyozza, hogy ebbe a mentőövbbe csak végső esetben kapaszkodhatunk: „ha jobb ötletünk már nincs” (302).

4.2. A középső nagy fejezet főcímével (*A helynevek mint a nyelv általános történetének forrásai*) kapcsolatban Bíró Ferenc több szempontból is kifogásokat emel: egyrészt túl általánosnak, másrészt a másik két egység címe közé kevésbé illeszkedőnek tartja azt, s harmadsorban azért, mert ez a cím csak nagyjából takarja a fejezet tartalmát. Ehelyett ő az egyik alcímet javasolja főcímé emelni, némileg kiegészítve: *A korai ómagyar kor hangtani arculata – a két vármegye helynevei alapján*. Ez a változtatás természetesen lehetséges, de arra feltétlenül utalni kívánok, hogy ez a fejezet nem szűkebb értelemben vett hangtörténet: benne csupán azokra a hangtörténeti jelenségekre térek ki, amelyek tükröződnek az általam feldolgozott névanyagban, azaz a fejezet középpontjában a helynevek állnak, illetve a segítségükkel nyerhető ismeretek, s ezt az alapelvet feltétlenül szerettem volna a címben is kifejezésre juttatni. Az általam választott főcím egyébként szándékosan általános: utalni kívánok vele arra, hogy a helynevek segítségével lehetőségünk van a magyar nyelvtörténet számos részterületének korai szakaszát megismerni. Az már más kérdés persze, hogy magam ezek közül a területek közül a hangtörténeti vizsgálatot mint a legtöbb eredménnyel kecsegtető területet

emeltem ki. A választásomat befolyásolta persze az is, hogy a helynevekben előforduló lexémák és toldalékformák elemzését a névtani vizsgálat kapcsán ugyancsak elvégeztem. Végző soron tehát valóban egyetlen vizsgálati szempont dominál a fejezetben, de úgy vélem, annak bevezető céllal íródott néhány oldala a helyneveket valóban a nyelv általános történetének forrásaiként is bemutatja.

Itt kell kitérnem azokra a konkrét hangtörténeti megjegyzésekre is, amiket op-nenseim egy-egy jelenség kapcsán említenek. Ezt megelőzően azonban feltétlenül hangsúlyozni kívánom a következő gondolatokat. A helyesírás- és hangtörténeti interpretációban leginkább Benkő Loránd felfogására támaszkodtam (1980.), amelynek két sarkpontja van: az írott formák többféle értékelhetősége egyrészt, amely a helyesírásban a magyarra alkalmazott latin betűs írásrendszer kialakulásának évszázadokig szükségszerű velejárója; s nehezíti a lejegyzett adatok értékelést más oldalról a nyelv területi változékonysága is. Mindezekből pedig az következik, hogy a korai ómagyar kor adatainak olvasatában, értelmezésében sok a bizonytalanság, inkább lehetőségekről adhatunk esetükben számot, semmint bizonyosságról.

A *hegy* lexéma magánhangzójával kapcsolatban a szakirodalom bizonytalanul rekonstruál az alapnyelvre alsó nyelvállású veláris magánhangzót. Jelölésében az ómagyar korban gyakori *i ~ y* azt sugallja, hogy a szó ejtése *hëgy ~ higy* is volt. Arra a kérdésre, hogy ehhez képest a mai nyelvjárásokbeli (és köznyelvi) *hegy* nyíltabbá válás eredménye vagy megőrzött régiség, nemigen lehet válaszolni. A jelenség területi, sőt kronológiai határait csak szélesebb vizsgálat tudja talán eldönteni. – Ugyancsak lehetségesnek tartom az *-s* képző előtt a tővégi magánhangzó mainál zártabb formában való jelentkezését a *Kökényes*, *Egres* helynevek régiségben általános *Kukenis*, *Egrys* adataiban, mert bennük az *i ~ y* jel *i* és *ë* hangértékben egyaránt szerepelhetett. – Igaza van Bíró Ferencnek abban, hogy a *éger*, *berek*, *telek* lexémák *egur*, *beruk*, *teluk* lejegyzésű adatainak második szótagjában szereplő *u* betű *ö* hangértékű is lehet. Nincs igaza viszont véleményem szerint abban, hogy ezek a köznevek egyetlen nyelvjárásban sem szerepelhettek *egür*, *berük*, *telük* hangalakban, azaz felső nyelvállású *ü* fonémával. E szavak etimológiája ugyanis ezt minden további nélkül lehetővé teszi (l. ehhez TESz.), sőt a *telek* esetében Jakab László éppen elsődleges *telik* alakot mutatott ki (vö. MNyj. 4: 81–6), amelyből labializációval *telük* alakult. – A *fűz* esetében az *yu* betűkapcsolat jelölési értéke miatt fölvetődhet az *iü* kettőshangzó lehetősége, de – Bíró Ferencsel egyetértve – magam sem ezt tartom a valószínűbbnek. A pusztaszemélynévi eredetű *Büüd* településnév esetében ugyanakkor az *yu* jelölés mögött feltétlenül ugyanolyan súllyal tartom lehetségesnek a diftongusos és a monoftongusos olvasatot. A helynév föltehető *Biiüd* hangalakját az íráskép mellett még egy tényező támogathatja: a diftongus esetleges kétirányú monoftongizációjával magyarázható *Bid* ~ *Büüd* hangalakvariánsok (amennyiben persze hihetünk a lejegyzett alakok nyelvi hitelességében). – A *Zarazwlg*-féle nevekben a *wlg* névrészt rövidített alakként értékeltem, s benne emiatt nem tudtam rekonstruálni a magánhangzót

(pontosabban annak labialitásbeli minőségét). Bíró Ferenc annak a lehetőségére hívta fel a figyelmet, hogy a *w*-s jelölés mögött feltehetően hangkapcsolatot gyaníthatunk: *v*-t és *v*-vel jelölt *ü* vagy *ö* hangot, azaz a *v* után mindenképpen labiális magánhangzót. Ezt a lehetőséget valóban elmulasztottam figyelembe venni, köszönöm opponensem szíves figyelmeztetését.

Dolgozatomban nem foglalkozhattam az *á* > *a* labializáció eseteivel. E változás kiemelten fontos szerepét a magyar hangtörténetben többen is hangsúlyozták. Hangsúlyozzák ugyanakkor a változás kimutathatóságának nehézségeit is: az *a* hang jelölésére részint az *a*, részint az *o* betű szolgált, s csupán amikor az illabiális *á* eltűnt a nyelvünkéből, akkor vált az *a* betű egyértelműen az *a* hang jelévé. A labiális *a*-nak ez a sokáig elhúzódó kettős jelölése teszi nehezzé a folyamat körülményeinek megítélését, erre a feladatra tehát magam sem vállalkozhattam. Eljárásomat Bíró Ferenc sajnálkozva bár, de megértően vette tudomásul.

Szerencsés helyzetben van a válaszadó abban az esetben, amikor olyan kérdés vetődik fel, amelyben – legalább a maga számára – nyilvánvaló az azonos véleménye a bírálóval. Így van ez egy morfológiai kérdésben: a Juhász Dezső által említett *-d* ~ *-gy* képző ügyében. Vele, Benkő Loránddal és másokkal egyetértve magam sem tekintem a *-gy*-t a *-d* alakváltozatának, a funkcionális és alaki hasonlóság, a gyakori váltakozás ellenére is önálló morfémaként kezelem őket. Hogy a középük tett tilde jellel – mellyel képzőként való váltakozásukat kívántam érzékelteni – félrevezettem olvasómat, csak sajnálni tudom. Véleményemet e kérdésben egyébként talán meggyőzően igazolhatja a helynévképzésről írott korábbi tanulmányom és a dolgozat ilyen témájú alfejezete is, amelyben egymástól elkülönítve tárgyalom a két képzőt.

4.3. A dolgozat gerincével, a névrendszertani fejezettel kapcsolatosan több vitatható pontra is figyelmeztettek opponenseim. A metonímia esetei között számon tartott személy vagy csoport > hely, ami a tulajdona, illetve a személy vagy csoport > hely, ahol lakik értelmű átvitelekkel kapcsolatos, Juhász Dezső által említett nehézségeket magam is érzékeltem. A személy > hely, ami a tulajdona metonimikus kapcsolat elemei között egyrészt minden valószínűség szerint akadhatnak olyan nevek, amelyek a személy > hely, ahol lakik átvitel példái közé tartoznak, ám arról, hogy egy-egy hely (település) nem a tulajdonosáról, hanem valamely lakójáról kapta a nevét, még kevésbé tájékoztatnak bennünket az oklevelek. És igaz lehet más oldalról Juhász Dezsőnek abban is, hogy például a népnévi eredetű helynevek esetében (amit magam a csoport > hely, ahol lakik metonímia esetei közé soroltam) a terület birtokbavételekor feltehetőleg szintén tulajdonosi birtokbavétel is történhetett. Alighanem akkor járok el tehát helyesen, ha az ezidáig elkülönítve tárgyalt két metonimikus névátvitelt – ahogyan bírálóm is javasolta – egyetlen kategóriába olvasztom, feloldva ezzel a fenti ellentmondást. Úgy vélem, ez az eljárás nem teszi egyúttal durvábbá, elnagyoltabbá a kategóriát (amitől Juhász Dezső tart), hiszen az azon belüli elkülönítésük lexikális szinten továbbra is megvalósulhat.

Bíró Ferenc kifogásolta, hogy az általam választott elemzési modell szintjei közül csak a funkcionális-szemantikai elemzésnek szenteltem önálló fejezetet, a lexikálisnak nem. Meg kell azonban jegyezni, hogy a lexikális-morfológiai analízist nem nélkülözi a dolgozat, hiszen bár külön részletezettséget valóban nem kap, az egyes névrészfunkciók bemutatása során többnyire a helynevek lexikális felépítésére is utalok. Részben ebből is adódik, hogy a két elemzési szint kategóriáit olykor együtt, párhuzamosan használom: *Földrajzi köznévi névrészek*-nek nevezve például a helyfajtajelölő névrészeket. Tisztán elméleti szempontból ez talán támadható megoldás, de ha belátjuk, hogy a helyfajtajelölő névrészfunkció lexikálisan minden esetben földrajzi köznévvvel fejeződik ki, talán ez a fenntartás is elhárítható. Magam is egyetértek azzal, hogy a névalkotó lexémák területenkénti bemutatása sok tanulsággal jár, a történeti helynevek szóföldrajzi használhatóságáról korábban tanulmányt publikáltam. E két vármegye névanyagának efféle tanulságait is szeretném megfogalmazni: Juhász Dezső felkérésére e témából tartok előadást a jövő évben megrendezendő hungarológiai kongresszuson.

Néhány konkrét névvel kapcsolatban is fölmerültek problémák. A továbbiakban ezekre térek ki. A *Somogyi-Bódva-fő* – értelmezésemben – a *Somogyi-Bódva* nevű folyó forrásvidékét jelölhette, noha a *Somogyi-Bódva* helynévre (a Bódva Somogy településnél eredő mellékágára) közvetlen adatunk nincs. – A *Nagy-gyűr völgye* helynév említését a *gyűr* névrészszeropéne bemutatásakor azért tartottam lehetségesnek, mert a név e földrajzi köznévv produktivitását erősíti (s más oldalról az alpont jelenleg a földrajzi köznéviségre helyezi a hangsúly). – A világos lexikális szerkezet ellenére a *Poklos-verem* helynév funkcionális-szemantikai tartalma nem ítéhető meg egyértelműen. Utalhat például olyan helyre, ahol fekete, szurkos, ragadós a föld (vö. FNESz. *Poklostelek*, Kiss Lajos 1997d., 1999. 126), de lehet az *Ördög sará*-hoz hasonló szemléleten alapuló névadás eredménye is: hasonló nevek titokzatos helyek, különös természeti képződmények megnevezéseként másutt is előfordulnak. A *Széplak* névvel kapcsolatban az értekezésben szereplő 'a környezeténél szebb falu' szemantikai tartalom valóban csak egy a lehetséges motivációk közül. A valószínűbbnek ugyanis azt tarthatjuk, hogy az efféle névadás többnyire magánbirtok központjára, udvarhelyre utal (vö. FNESz. *Abaszéplak*). A szótárban mindkét név már a pontosított szemantikai jelleggel szerepel. – A *bükk*, *cser* lexémákat gyűjtőnévi '(bükk-, cser-) erdő' értelemben földrajzi köznévi szerepű névrészként is értelmezhetőnek tartom a *Lapos-bükk*, *Szurkos-cser* típusú nevekben. Világos azonban, hogy ezek a lexémák – természetükből adódóan – a növényzetre is utalnak: bükkerdő vagy csererdő neveként szerepelhetnek a fenti alakulatok. A földrajzi köznevek ugyanis az egyes helyfajtaikat több vagy kevesebb szemantikai jegy megadásával is jelölhetik. – A *Vár-fő völgye* helynevet azért említem a *fő* lexéma bővítményeit bemutató egységben is, mert a név szerkezete alapján egy önállóan is létező – bár másutt nem adatolható – *Vár-fő* alakulatot gyaníthatunk. – Az *Eger vize* féle nevek szerkezetének értel-

mezési nehézségeire magam is kitértem dolgozatomban. A *Két-jó köze* helynév 'két víz közötti terület' értelemben valóban nem rész-egész viszonyt fejez ki – köszönöm Bíró Ferencnek, hogy felhívta a figyelmemet erre a hibára. – A *Marót* helynév – amely X. századi vagy István-kori Morva telepítés emléke lehet (vö. ehhez Gy. 1: 414, Kiss Lajos 1999. 234) – egy szláv R. **Moravъci* helynév átvétele, s tkp. értelme 'morvák'. *Marót* személynévről ugyancsak tudunk (vö. 1138/329: *Maraut* szn.: ÁKSz. 213), ám a barsi *Marót* (ma: Aranyosmarót) település kapcsán Kiss Lajos a személynévi származtatás lehetőségéről (amit Bíró Ferenc felvetett) nem szól, noha más *Marót* neveket pedig éppen hogy ebből eredtet (vö. pl. FNSz. *Pilismarót*, *Pusztamarót*).

A kategóriákba tartozó nevek számarányai (területenként összegezve) valóban megadhatóak lehetnének, ahogyan ezt Bíró Ferenc felvetette, hiszen a rendszertani elemzés elvégzéséhez ezekről egyébként is szükségszerűen képet alkottam – önmagam számára. A dolgozatban ettől több okból eltekinttem. Úgy gondoltam ugyanis, hogy a gyakorisági mutatókról, az egyes névtípusok, névkeletkezési módok vármegyénkénti előfordulásáról egy másik aspektusból szemléletes képet festettem: mindkét vizsgálati szinthez (a leíró és a történeti elemzéshez egyaránt) tartozik ugyanis egy kronológiai fejezet, amelyben azt vizsgálom, történt-e a korai ómagyar kor mintegy négyszáz éve alatt a névstruktúrában, a névkeletkezési módokban elmozdulás. E helyeken a fontosabbnak mutatózó kategóriákat – évszázados lebontásban ugyan, de – százalékos jellemzőivel együtt tárgyalom. A statisztikai adatok ismertetésétől másrészt amiatt is eltekinttem, hogy tapasztalatom szerint a névtani vizsgálatokban nem mindig helyénvalóan használják az ilyen információkat: az adatok száma dolgozatomban (és általában az ómagyar korban) ugyanis nem éri el a statisztikai értékelhetőség szintjét.

A keletkezéstörténeti vizsgálattal kapcsolatosan merült fel Bíró Ferencben annak lehetősége, hogy a névkeletkezési és -változási folyamatok mellett foglalkozni lehetne a nevek kihalásával is. E névszociológiai probléma vizsgálata a mai névrendszert mint vonatkoztatási rendszert alapul vevő kutatók számára sem egyszerű feladat, a történetiség mezején pedig, különösen a korai ómagyar korra vonatkozóan gyakran szinte megoldhatatlan. Az adatoltság közismert esetlegessége, az oklevelek fennmaradásának véletlenszerűsége folytán nem lehetünk ugyanis bizonyosak abban, hogy valamely objektum korai ómagyar korban előforduló neve a későbbi századok során – ha nem adatolható – eltűnt-e, s ha igen, mikor, miért, mi módon. Más oldalról azt sem könnyű megmondani, hogy egy-egy oklevélbeli névalakulat valóban használatos volt-e vagy csupán az oklevélíró leleménye. Azokra a nevekre, amelyek a korai ómagyar korban is valószínűleg alkalmi alakulatok, az oklevél írójának egyéni alkotásai lehettek, a szótárban – kellően bizonytalanul – mindenhol utalok. A *Szurdokbénye* név és változatainak sokfélesége (*Szurdokibénye*, *Bényeszurdoka*, *Bényeiszurdok* stb.) például a két település egyesülésének nyelvi következményeként jelentkező „névkeresés” nyomának tü-

nik. Ilyenféle bizonytalanságok mellett adatként előforduló nevek kihalásáról beszélni igencsak nagy bátorságot követelne tőlünk.

Egyik bírálóm felvetette, hogy az általam alkalmazott elemzési modell „üres” kategóriáit is megemlíthettem volna munkámban. Én azonban nem a helynevek leírasi rendszeréről kívántam disszertációt írni, hanem két névhalmazt (név-rendszert?) szerettem volna bemutatni. Ezért csak azokra a jellemzőkre tértem ki, amelyeket itt is megfigyelhetünk.

5. Mindkét opponensem felhívta a figyelmemet arra is, hogy a szakirodalmi hivatkozási rendszer és a fejezetek tagoló számozásában a latin és arab számok használata egységesítésre szorul. Figyelmeztetésük indokolt, az egységesítést természetesen elvégzem.

És végezetül hadd ismételjem meg a bírálóimnak mondott köszönetet: köszönöm segítő szándékkal íródott, számos problémára kiterjedő bírálatukat, és azt a számomra szinte meghatározó figyelmet, amivel dolgozatomat kísérték.

Debrecen, 2000. május 31.

TÓTH VALÉRIA

Együttműködési program az uráli nyelvek névkutatása terén

Az uráli nyelvek többségében nagy hagyománya van a névtani kutatásoknak. Az eredmények azonban alig mérhető össze, hiszen az egyes nyelvek tulajdonneveinek vizsgálata lényegesen különbözik a kutatást elsősorban motiváló célok és az alkalmazott módszerek szempontjából is. Ez természetes következménye annak a fölfogásnak, amely a névtudományt elsősorban vagy akár kizárólagosan nemzeti tudománynak tartja.

Míndez persze nem jelenti azt, hogy az egyes uráli nyelvek névkutatói ne lennének tekintettel más nyelvek vizsgálatának eredményeire is. Ez a törekvés teljesen érthető, ha figyelembe vesszük, hogy a tulajdonnevek körében a nyelvek kölcsönhatása különösen erősen érvényesül, így a névkutató soha nem zárkozhat be saját nyelvének védőfalai mögé. E vizsgálati célokat teljesítve a különböző nyelvek névkutatása régen kilépett nemzeti keretei közül, ami jó ideje nem csupán a nyelvek közötti névkölcsönzések vizsgálatában, hanem az úgynevezett általános névtan kialakulásában és ismereteinek folyamatos gyarapodásában is látványosan megnyilvánul.

Az általános névtan a tulajdonnévnek mint nyelvi és kulturális jelenségnek nem a nyelvspecifikus, hanem a nyelvek feletti jellegzetességeit vizsgálja. Az általános névtan e kutatási célok megvalósítása során olyan szemléletet, elméleteket